

О УЗРОЦИМА РАСКОЛА ЛЕГИТИМИСТИЧКО-МОНАРХИСТИЧКЕ И КОМУНИСТИЧКО-РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ОПЦИЈЕ АНТИФАШИСТИЧКОГ РАТА СРБА 1941–1945

Предвечерје и почетак Другог светског рата са својим неизвесностима и претњама као да су још више уплашили и онеспособили владајуће српске елите у изналагању перспективнијих путева из претећих опасности и унутар земље и споља. Покушало се новим уступцима мирене и задовољење већ подоста јединствених хрватских политичких покрета формирањем јединице у саставу Краљевине Југославије под називом Бановина Хрватска, која је окупљала све „повијесне“ хрватске земље у Краљевини Југославији у којима су Хрвати имали већину или знатнију мањину укључујући и све српске крајине у Хрватској у којима су Срби чинили често и апсолутну већину. У исто време покушај српских родољуба да иницирају слично решење и за Србе, односно да се земље у којима су Срби имали већину укључе у српску јединицу, односно Словенци у словеначку, наишли су на страшан отпор свих несрпских народа и елита укључујући и знатан дио српских водећих политичара.

Величанствени и спасоносни за свет, и у исто време дубоко трагични мартовски (1941) бунт Срба против сила новог светског поретка изведен диљем српских земаља, а посебно одважно у Београду, и крунисан уз остало пучем, обарањем владе и директним конфронтирањем овога малог народа са тада најмоћнијом силом света Хитлеровим Рајхом није донео признање Србима. Истина велики Черчил је признао догађај као величанствени чин али не Срба већ Југословена, значи оне половине житеља ове земље који су просто затечени овим догађајем. У западној, оној ближој Черчилу половини Југославије, чак су и чланови ЦК КПХ, међу којима се налазио и Броз као генерални секретар КПЈ, били изненађени и по причању честитих појединаца међу њима питали се: „Шта то тамо поново кувају Срби у Београду?“¹

Међутим, то ништа није сметало екстремном делу већ увелико сталинизиране КПЈ да овај чин касније слави као искључиво дело комуниста.

Као и увек и свагде било је часних изузетака као што је то у овом случају био Благоје Нешковић, секретар ПК КПЈ за Србију, који је признао да су главни иницијатори мартовског устанка против фашизма у Београду, обарања владе Цветковић – Мачек и њеног чина приступања Ју-

¹ Казивање Владимира Бакарића, забележио и овом аутору саопштио војни историчар пуковник Радомир Петковић.

гославије Тројном пакту, били углавном српски патриоти, да би тек кад је пламен букнуо у окршај ступили и српски комунисти.²

Истина о овом чину величанственом за цивилизацију и трагичном за Србе, тек ће касније, и веома скромно, углавном индиректно бити прихваћена. На пример, признато је да је за агресију на Југославију, укључујући и припреме и априлски рат, утрошено пет најоптималнијих седмица ратног лета 1941. услед чега је главни удар Вермахта на исток померен на најнеподесније јесење и зимско време у коме ће уследити пут ка неуспеху. Има доста основа да се призна да су овим чином Срби допринели спасавању Руса, али и целе цивилизације од једног од најопаснијих понора људског рода, од нацифашизма. Међутим, стидљиво се признаје да су тиме Срби изазвали бес моћника „новог поретка“ и најмасовнија страдања свога рода, што се компромисима и нагодбама какве су чинили лидери околних малих земаља, тим више што су вође Тројног пакта Србима нудили компромисе о којима остали мали народи нису могли ни сањати, могло избећи. Били би највише оштећени они који су увек позивали Србе да се жртвују за друге означавајући их у име тога небеским народом, с чиме се ни у сну не би сложиле српске мајке које су поново масовно остале без своје деце. Као и 1914, поново узалуд.

Ова жртвовања Срба биће још болнија због сазнања већ наредних дана после пуча и припрема земље за одбрану да су највећа опасност за земљу унутарњи непријатељи; необјашњиво масовни у свим неспрским народима као и у националним мањинама а нарочито у делу хрватских и муслиманских елита. Ове су упоредо на свим нивоима и у свим приликама, вршећи издају земље, припремале своју сателитску фашистичку државу и као круну свега биолошко истребљење српског народа. У исто време све националне мањине, радећи у духу смерница ЦК КПЈ по којима су имале право самоопредељења и издвајања из Југославије, деловале су на прикључењу матичним државама: Немачкој, Мађарској, Албанији, Бугарској.

Да би се обориле „тврдње“ изношене већ од тада у рефератима и директивним смерницама екстремних стаљинистичких елита КПЈ, затим током и после рата кроз прашуму разних писаних одлука, смерница, реферата, зборника исфабриковане грађе, студија, монографија, сабраних дела итд. да је за све крива наводна ненародна, профашистичка, хегемонистичка итд. Југославија, или јасније, мученички српски народ, довољно је из мноштва непобитних чињеничких извора навести само један.

Међу преко 375.000 у априлском рату заробљених војника Краљевине Југославије, стицајем изузетних околности, нашло се у тој српској маси која је без разлике побијена на темељу етничког имена Србин и нека хиљада заробљеника неспрске народности, понајвише до Срба у зем-

² Сећање секретара ПК КПЈ за Србију, Благоја Нешковића, Историјски архив, Београд, Фонд мемоарске грађе, бр. 1250, mg V – 27.

љи најбројнијих Хрвата. Били су то најчешће раније „стамени“ Југословени, краљевски или државни питомци, људи који су уживали и привилегије и имали значајне положаје у систему Краљевине.

Међутим, недуго по одвођењу у ропство око 1200 ових случајних ратних заробљеника, претежно Хрвата, обратило се званичном молбом Хитлеру и Павелићу, у којој је уз остало наведено да су активно учествовали у разбијању Југославије као исказани поборници новог фашистичког поретка. У писму се дају подаци да су већ раније радили за нови поредак „... окрећући где год нам се прилика указала оружје против омрзнутог српског елемента у Југословенској војсци и на тај начин допринели олакшању задатака Вермахта у борби против оних који су 20 година тлачили хрватски народ“. Укључени нешто касније у оружане снаге НДХ, већи број ових сарадника туђина оправдавао је своје обећање у оружаним снагама Павелићеве државе.

Имамо упоредни пример који сасвим другачије представља официре Србе који су се стицајем судбине нашли, негде у ово време, у окупираном Београду.

Када је Милан Недић, жртвујући и себе и своју генералску заклетву, у име спасавања угрожених Срба, свесно прихватио квислинштво, формирао потом квислиншку владу, по вољи моћног окупатора позвао нешто више од хиљаду резервних официра који су се затекли у окупираном Београду у разне службе, чиме би зарађивали за издржавање породица и истовремено избегли опасност да буду одведени у заробљеништво, пријавило их се само око стотину, док су остали, њих преко хиљаду, излажући се опасностима да буду одведени и у концентрационе логоре, одбили сарадњу и у највећем делу определили се за припреме илегалног изласка из града и укључивање у једну од две опције антифашистичког рата. Овде, истина, ни српски официри нису радо ишли у војнике, али углавном из разлога што нису хтели под бојну заставу туђина.³

Краљевину Југославију били су спремни да бране само народи који су ту земљу сматрали својом. Углавном су то били само Срби на чијим жртвама је грађена ова тотално неуспешна творевина. Сви остали народи и националне мањине, не осећајући својом ову државу, у већем или мањем проценту поздравили су њену пропаст, издали земљу у априлском рату и касније се удружили ужом или широм сарадњом са окупатором против српског народа који се није мирио са пропашћу државе. Највећу несрећу за српски народ чиниће његова подела између двеју опција антифашистичког рата које ће, нарочито у самом почетку, попуњавати искључиво Срби.

У духу српске традиције отпора сваком туђинцу преношене у ослободилачким покретима кроз такозвани четнички покрет већ у капитулацији земље почело је под руководством пуковника Драже Михаиловића

³ *Пейиција 1200 часника*, „Дуга“, Београд, бр. 408, 10.

организовање монархистичке, значи легитимне опције, јер је и влада заједно са монархом била у егзилу, отпора окупаторима и квислинзима, која ће нешто касније добити званичан назив Војска Краљевине Југославије у отаџбини. Њено деловање, нарочито од почетка рата на истоку, било је усмерено ка заштити егзистенцијално угрожених Срба од геноцидних покоља, посебно опасних у српским крајинама (тзв. ђурђевдански и видовдански покољи Срба).

Под дејством почетка рата на истоку, КПЈ је на темељу ранијих припрема покренула у рат своју револуционарно-комунистичку опцију антифашистичке борбе која је имала два основна циља; први дубоко хумани спасавања становништва од покоља које су већ увелико чинили у НДХ екстремни и радикални хрватски и муслимански праваши, и други, негативни, уништавање старе државе и њеног буржоаског система и остваривање стаљинистичког модела тоталитарног система власти у коме су углавном збрисани сви прогресивни, демократски, хумани и изворни основи народног социјализма и социјалне демократије. У свакодневну тзв. револуционарну праксу уткивани су негативни елементи изопаченог стаљинистичког модела комунизма, као што су, на пример, свемоћ вође, тоталитаризам, ауторитарна деспотија пирамиде моћника, огроман хедонизам, непотизам, посебно разорна за свако друштво навика да се што раскошније ужива а не ради ништа, гушење свих врста грађанских права, слобода, приватне иницијативе итд.

Искрена егзистенцијално-заштитничка функција у одбрани Срба допринела је бурном успону и монархистичке и комунистичке опције рата у свим деловима земље где су живели Срби а посебно у Србији, где је моћни Вермахт морао ангажовати у највећој кризи рата на истоку своје 4 фронтловске дивизије против шумадијских устаника. У изгледу је био задивљујући успех српског антифашизма и далеко на видiku се наслућивала могућност да беспримерно разједињене српске елите истински препусте српском народу да по завршетку рата одлучи у коме ће друштвеном уређењу живети.

Међутим, екстремни делови вођства обеју опција били су преплашени полетом устанка и могућношћу да друга страна на крају победи. Сва истраживања упућују на закључак да су јача нестрпљења захватала екстремисте на комунистичкој страни. На стаљинизованог вођу комунистичке опције посебно је деловало сазнање да је изостала и најминималнија подршка несрпских народа који су уз мале изузетке били ван његовог покрета. Постало је јасно да се успех може остварити само у ослонцу на Србе, те уз хитну игру на све или ништа. Отуда његово инсистирање на хитној бољшевизацији власти у Шумадији путем 100 одбора углавном именованих од стране партијских секретара, као и војске увођењем политичких комесара. Свакако да је ова натурена стаљинизација искључиво српских крајева, јер су несрби били неактивни или у сарадњи са окупатором, морала условити кризу антифашистичке борбе Срба у целини а нарочито на оним просторима на којима је централно

вођство НОП на челу са Брозом упорно настојало да разним врстама насила присили Србе да прихвате стаљинистички тоталитаризам. Прво инциденти а затим и оружани обрачуни између монархистичких и комунистичких оружаних снага ослабили су укупни учинак антифашистичких снага и условили кризу обеју опција отпора на целој источној половини земље а посебно опасно опције НОП чије су се оружане снаге са око 80.000 бораца у протеклих годину дана ратовања просто растопиле и свеле на групу од око 6.000 бораца у саставу пролетерске Оперативне групе Врховног штаба. Та група је услове за свој даљи опстанак нашла у тактичком повлачењу у лето 1942. према Босанској крајини и српским крајинама Хрватске у којима су снаге НОВ и ПОЈ, иако и даље попуњаване са преко 80% Србима, остале главна снага ослонаца и будућих успеха комунистичке опције антифашистичког рата.⁴ Чврсто и непоколебљиво везивање Срба Крајишника за комунистичку опцију у Босни и Хрватским крајинама и њихово претварање у ослонац и базу успеха Јосипа Броза Тита ницало је на два важна ослонаца: на познатом русофилству и на

⁴ Др Здравко Антонић, *Успјанак у источној Босни*, Тузла 1983, 212 и 500. Аутор је проналазећи овај важан документ извршио и прву детаљнију анализу његовог интересантног садржаја и негативних утицаја на развој истински демократске ослободилачке борбе у Југославији. Победа Црвене армије пред Москвом у зиму 1941. и застој продора Вермахта на исток схваћени су у Врху КПЈ као најава скоре победе: „...Већ смо на почетку етапе у којој се заоштрава борба пролетаријата и буржоазије а истовремено и империјалистичке супротности.“ У вези са овим даље се објашњава да су у југословенским условима најопаснији противници пролетерске револуције великосрпска буржоазија и кулаци, разуме се у српским крајевима, јер о пролетерској и партизанској борби се није смело ни снимати у муслиманским и хрватским крајевима. Ради равнотеже признају се одређене грешке које је КПЈ чинила према Србима, на пример, да се пуштају на слободу чак и усташе кољачи српског народа само да би се муслимани и Хрвати придобили за револуцију. Пада се и даље у дубоку контрадикцију у оцени да су партизани „...оштрицу наше борбе окренули само против усташа, а не против окупатора као главног носиоца националног угњетавања“. Ово је била неистина, јер су екстремни стаљинисти у врху КПЈ око Јосипа Броза већ од устанка Срба усмеравали оштрицу против монархистичке опције антифашистичког отпора. Од овог времена она се концентрише на „непријатеље“ у НОП, конкретније на Србе који су чинили преко 90% састава и у партизанској војсци и позадини. Крајње непоштена и спекулативна била је директива да се тежиште борбе пренесе са усташа и НДХ на окупатора, јер су усташе наносиле далеко више геноцидних жртава Србима него сви остали непријатељи заједно. Колика је то подвала била види се по признању поштењеног Хрвата, комунисте и народног борца Јуре Биличића који ће касније на расправи о актуелном тренутку Хрватске и развоју међународног односа, у оквиру недеље Марксистичких расправа 1982, објављено у Београду 1983, 282, изнети да је током Другог светског рата у НДХ под оружјем или у разним службама фашистичког режима ангажовано око 800.000 Хрвата и муслимана.

О трагичности левих скретања за и онако тешку судбину Срба у Другом светском рату најдоследније говори један од истинских народних бораца током рата и објективних историчара после рата, др Саво Скоко, када у уводу монографије о Десетој пролетерској херцеговачкој бригади НОВ и ПОЈ констатује да Оперативну групу јединица НОВ и ПОЈ нису у лето 1942. из Херцеговине потисле надмоћније снаге окупатора, већ сам народ због грешака према њему којима су пресудно допринела „лева скретања“.

чврстим основама захвалности што су се крајишки комунисти, укључујући и комунисте несрбе предано ангажовали од првог насртаја усташких кољачких хорди у одбрани угрожених српских насеља.⁵

Пораз моћног Вермахта пред Стаљинградом крајем 1942. и почетком 1943. уз коначно доказивање надмоћи руске оружане силе над Немачком разрешава и низ других непознаница, међу њима и ону везану за сазнање да ће Црвена армија пре стићи на стратешки веома важно подручје Европе, на Балкан и посебно на просторе Југославије, него спори и опрезни западни савезници. Уз то било је још вероватније да ће комуниста стаљинистичке школе Јосип Броз Тито пре стати уз свога ствараоца као вође Југословена, генералисимуса Стаљина него уз Черчила. Веома умни Черчил наслућивао је и слабости Јосипа Броза које су лежале у његовим личним амбицијама. Сматрао је да су његове тежње за променом људи и друштва биле искључиво плод његових личних амбиција и снова. Веровао је да се са таквим Брозом може више успети нагодбама и уступцима него би се учинило ратом. Поуздано је очекивао да се Југославија обнови у односу пола-пола (чувени фифти-фифти са Московске конференције).⁶ Изгледало је то много перспективније него бацати карту на монархистичку опцију и на Дражу Михаиловића, који је штедио своје војнике једнако као и Енглези, те који са својим монархизмом са црвеноармејцима на Балкану није имао значајнијих шанси. Зато је Винстон Черчил већ у време малаксавања челичног удара Вермахта према Стаљинграду, од друге половине 1942. а посебно од почетка 1943, све више пажње посвећивао везама и сарадњи са комунистичком опцијом антифашистичког рата у Југославији. Свакако да су са његовим знањем чланови савезничких мисија које су упућиване на партизанску територију већ од пролећа 1943. углавном били натурализовани Хрвати прекоморски имигранти, неретко прокомунисти и заљубљеници у СССР и Стаљина. Такође, у савезничке обавештајне центре на Блиски исток и источну Европу упућивани су британски патриоти који су у исто време били често русофили. Без икакве сумње ови људи су утицали на промену Черчиловог става према ратним токовима на тлу Југославије и на укупне односе Британије према монархистичкој опцији антифашистичког рата народа Југославије. До недавно слављени генерал Д. Михаиловић који се одважно бори у поробљеној Европи против нацизма нашао се на самој ивици одбацивања иза које је зјапио амбис. Као доказ томе довољна су само два-три податка. Обавештајци Јосипа Броза су добили од британских колега чак и тајну шифру службе Драже Михаиловића тако да су знали сваку поруку његових четника.

⁵ Др Саво Скоко, Предговор рукопису у припреми за објављивање, *Десејџа про-лейтерска, херцеговачка НОУ бригада*, копија код аутора, 88. Такође, Душан Лукач, *Устјанах у Босанској крајини*, Београд 1967.

⁶ *Московская конференция министров иностранных дел, 19–30 X. 1943*, Москва 1978, 298–357.

Према збирним показатељима у најпресуднијем времену остваривање престижа револуционарне опције у источној половини земље крајем 1943. и почетком 1944. савезници су послали комунистичкој страни око 5.500 тона оружја, муниције и друге најпотребније ратне опреме, монархистичкој у исто време само 3 тоне.⁷ Монархистичка опција игром великих била је већ усмерена смртоносној провалији, осуђена на умирање од оних истих уз чију је негу дошла на свет и узростала. Ишло се на дрска и неукусна деградирања сопственог чеда. На пример, истовремено су објављене уцене глава вођа и монархистичке и револуционарне опције, Михаиловића и Броза, а британска јавност је била обавештена само о уцени вође стаљинистичко-комунистичке опције.

Ипак, Черчилово проницљиво убеђење да Јосип Броз Тито никад није био истински комуниста, већ да је као бескрајно контроверзна и преамбициозна личност користио комунизам као средство остваривања свога сна великог вође, што веће групе народа и што ширих простора, па макар се тамо стизало преко најтежих патњи читавих народа – требало је проверити. Овај одговорни задатак Черчил је поверио лично своме сину Рандолфу који је упућен у Врховни штаб НОВ и ПОЈ код Броза одакле је са посебним задовољством јавио оцу да су њихове претпоставке тачне. Одмах после спуштања на ослобођено српско тле и разговора са Брозом, Рандолф Черчил је јављао оцу: „Не брини, тата, партизани су организовани, врло јаки и снажни.“ Та порука је требало да гласи да су Срби опет расположени да се вишеструко жртвују за интересе других као много пута раније, јер су они и у то време чинили преко 80% бораца против фашизма на југословенским просторима. Затим је следила она суштинска Черчилова претпоставка о духу, карактеру и сновима генералног секретара КПЈ и једног од најслављенијих комуниста тога доба – Броз ако победи биће већи антирус и антикомуниста од Драже Михаиловића.⁸ Каква непристрасност и мајсторство читања духа дела ове трагично погрешно вредноване и усмераване људске јединке! Од самог почетка до краја пребогатог живљења, Загорац Јосип Броз, касније Тито, прихватао је и чинио само оно, што ће њему отворати пут према звездама и угледу, моћи и власти.

Најболније је сазнање да је све лоше што је Броз чинио остваривано захваљујући ослонцу на Србе, а да при томе српске елите нису подузимале баш ништа. Да су оне све то схватале потврђује много случајева. Овом приликом навешћемо само један. У време дивљања тзв. левих скретања и учесталих ликвидација недужних људи у Црној Гори крајем 1941. и почетком 1942. правични и одважни партизан Влада Дапчевић се побунио

⁷ Мајкл Лиз, *Силоване Србије*, Београд, стр. 14. и 45; *Документи централних органа КПЈ, НОР и Револуција*, књ. 16, 331; Фицрој Меклин, *Рајн на Балкану*, Београд.

⁸ Мајкл Лиз, *истио*, 31; Мартин Дејвид, *Мрежа дезинформација, Черчилова југословенска играчка*, Београд 1991, 185. Шире, Веселин Ђуретић, *Савезници и југословенска рајна драма*, Београд 1990, 63; Момчило Јојкић, *Тајни досије...*, 50.

пред једним од чланова најужег партијског врха Милованом Ђиласом. По много чему неухватљив и контроверзан, са задивљујућим подвизима али исто тако и дубоким падовима, Ђилас је одговорио сараднику начином на који је скидао вео са једне од најтрагичнијих привика српских елита: да Блажо не чисти своје супарнике због комунизма и среће Црногораца већ да би он био краљ а његова Лидија црногорска краљица.⁹ Била је то једна од традиционалних навика српских главара која је српски народ коштала његове величине.

Мали број угледника и лидера у свету и земљи искрено је саосећао са страдањима Срба и у овом рату као и раније. То и не треба да изазива чуђење, јер су саме српске елите били највећи виновници свих па и ових недаћа српског рода.

Један од ретких светских лидера који је у свој дубини и ширини сагледао страхоте геноцидних злочина усташа над стотинама хиљада најбестијалније уморених и недужних Срба био је председник САД Рузвелт. Он је предложио да се НДХ односно народи те земље, који нису спречили своје посрнуле екстремисте у извршавању тих злочина, ставе под старатељство међународне заједнице, што пред штитом пристрасног моћног светског католичког и исламског лобија није могло проћи. Тада председник Рузвелт и његова администрација предлажу привремену поделу Југославије до времена кад ће народ на изборима одлучити о својој будућности на тај начин што би трећина земље, односно источни дио припао монархистима где су они имали премоћ, док би преостале две трећине уз могуће разлучивање несложних Хрвата и Срба припале револуционарној опцији. Имајући на уму чињеницу да је још увек безначајан проценат несрпских народа био ангажован у НОП, Тито је у свом харздерском стилу априори одбио предлог понављајући много пута каприциозну претњу „... или он, или ја“, добро знајући да га Черчил неће мењати за мање перспективног Дражу Михаиловића.¹⁰

Делимично већ раније, а посебно у вези са покушајима разлучивања Срба према политичким опредељењима, и Срба и Хрвата по етничким границама, вођа комунистичке опције открио је свој особени облик србофобства и умереног праваштва, садржан у програму дезинтеграције Срба, тоталном брисању пијемонске улоге Србије и Срба и свођењу матице Србије на територијалне оквире београдског пашалука.

Да је у висине као генијални вођа управо од лакомислених српских елита ваздигнути Загорац Јосип Броз био према Србима лоше опредељен те да је деловао у неким облицима против њих на линији умереног праваштва, потврђује низ чињеница о његовом понашању у ранијем времену од којих заслужује пажњу следеће: Јосип Броз је пуних пола века као државник великога ранга прикривао да је као вођа терористичке једи-

⁹ Славко Ђурувија, *Ибеовац, ја Владо Даичевић*, Београд 1990, 63.

¹⁰ Мајкл Лиз, *истио*, 95–115; шире, 220–365.

ниче учествовао у агресији на српско Подриње где је и његов 25. загребачки пук учествовао у злочинима над Србима и где је он као изузетно храбар јуришник два пута одликован. Не само да је избегао истину о свом учешћу у агресији него је више пута, измишљајући разне варијанте својих биографија, у сећањима износио како је његова јединица знала заробити и десетине војника на српском и руском фронту за које је од цара добијао награду по две форинте итд. У низу контрадикторних изјава по дубини моралног пада значајно је за препознавање Броза као човека препотентно хвалисање да је у време када је био у руском заробљеништву одбио позив српског официра да се пријави у добровољце на Солунски фронт за стварање некакве „великосрпске хегемонистичке“ државе. У српским крајинама које су дале животну снагу НОП, односно комунистичкој опцији антифашистичког рата – у српским или устаничким селима, јер је то било једно, главни жарачи устанка били су добровољци са Солунског фронта којих је било обично и по две десетине у сваком српском селу, а међу њима и знатан број учесника Октобарске револуције у којој, опет, „мирољубиви“ Загорац није учествовао.

Поред веома успешних почетних корака уочи рата у дезинтеграцији српског народа, успеха кроз револуционарно комунистичку опцију отпора фашизму, уз бацање у засенак монархистичке опције, па и јаке подршке СССР-а и Велике Британије, Јосип Броз се још увек прибојавао изненађења, између осталог и због тога што се првих ратних година веома споро повећавало учешће несрпских народа у оружаним снагама НОВ и ПОЈ. Зато су обе стране, али посебно вешто и успешно комунистичка опција, наставиле уз оружане напоре на линијама свакодневних судара и са супарничком опцијом, четницима Драже Михаиловића, да користи и политичке, пропагандне и друге облике њиховог слабљења и неутралисања. Међу њима кључна улога припашће наставку немилосрдне дезинтеграције Срба и разарању српских земаља, а одмах уз то појачаће се нечувена дезинформациона хајка свим средствима у циљу стварања најцрње слике о монархистичкој опцији уз прикривање слабих страна супарничке комунистичке опције.

Ратна дезинтеграција српског народа темељила се на предратним институционалним основама и поделама појединих националних партијских руководства. Уз централне комитете које су добили Хрвати и Словенци Покрајински су задржали Срби у матици Србији, који су заједно са осталим Србима чинили близу половине становништва земље, али са компетенцијама само на ужој Србији, док су већ од тада Црна Гора и Македонија добиле такође своје покрајинске комитете. Паралелни покушај Далматинаца да и они добију покрајински комитет и на тај начин почну паралелну дезинтеграцију хрватског народа завршен је Брозом ригорозном казном, преиначавањем ранијег ПК КПЈ Далмације у Обласни комитет. Ова казна је просто угушила сваки нови покушај дезинтеграције Хрватске на историјске покрајине уз Далмацију, на пример Славонију, српске крајине итд., или у Словенији, нпр. Штајерска, Крањска

и Корушка, што ће имати нешто касније снажног одјека у процесу институционализације НОП-а у систему власти. Тим претходним поделама ударани су у ствари темељи федералним јединицама у саставу федерације, односно будућим националним државама.

Упоредо са ригорозним одбијањем сваких намера дезинтеграције Хрватске и Словеније уочи рата и у његовој првој фази, Босна и Херцеговина у којој су живела три народа, али међу њима најбројнији српски народ кроз ПК КПЈ добила је статус будуће федералне јединице у федерацији. У осталим бившим српским земљама, у источном делу бивше Југославије формиран је низ покрајинских комитета. Уз Црну Гору и Македонију, чији ће покрајински комитет ускоро бити унапређен у ЦК КПЈ за Македонију, успостављени су покрајински комитети за Војводину и Косово и Метохију.¹¹

Пошто ће по партијском узору кроз рат уследити институционализација и војних и цивилних органа, односно НОВ и НОП-а Југославије, овим је било већ припремљено територијално и национално разарање Србије и дезинтеграција српског народа. Ипак ни стаљинистички Брозовски тоталитаризам није био увек свемогућ. Косовски Албанци нису хтели ни у НОП нити у партију, те је Брозов изасланик на Космету Темпо био присиљен 5. октобра 1943. да ПК Косова преименује у Обласни. Изгледа да је овај корак одважног Темпа негативно утицао на расположење Тита који петнаестак дана касније у једном извештају о стању у Југославији, упућеном Димитрову, партијско руководство Србије именује Обласним.¹² У исто време, доследно овладавајући стаљинистичким деспотским манирима, поклања без икаквих консултација са српским вођама, својим сарадницима, делове српског Срема и источне Славоније који никада нису били хрватски, федералној Хрватској, или још ближе свом пријатељу већ од почетака борбе за примат у врху КПЈ Андрији Хебрангу, секретару ЦК Хрватске.¹³ Серија наводно демократски бираних федералних, што је углавном значило и националних скупштина, у духу стаљинистичке праксе именованих посланика од стране партијских секретара, по темељном узору формирања федеративне скупштине АВНОЈ-а новембра 1942. обавиће се углавном током 1943. Стратешка интенција је била да се што је могуће више Срби у Србији али и Срби у целини баце у засенак.

По овом узору следио је читав ланац институционализовања НОП и НОР: у септембру 1943. пошто је и у Македонији дошло до прикупљања нешто партизана и нешто повећаног броја комуниста, формиран је Покрајински главни штаб за ову нову земљу и упоредо са тим Централни комитет КПЈ. За Србију која је имала неупоредиво више, и не рачунајући екстремне лидере предано ангажоване у разарању рођене земље и

¹¹ *Документи централних органа...* књ. 13, док. 206, стр. 457.

¹² Мајкл Лиз, *Силоване Србије*, 218, 252, 258–289.

¹³ Веселин Ђуретић, *Разарање српства...*, 12–13.

рођеног рода, честитих народних комуниста и бораца за истинско ослобођење Генсек још није дозвољавао формирање таквог тела. У Колашину 15. новембра 1943. формирана је народна скупштина за борбену и увек примерну Црну Гору. У Мркоњић Граду 26. новембра формиран је парламент нове републике Босне и Херцеговине, а да нико није упитао Србе које су удружени хрватски и муслимански екстремисти 1941. покушали да потпуно истребе, са ким желе даље у заједницу. Скромни и мирољубиви Словенци нису имали стварног или измишљеног опаснијег противника у своме роду па су тек у фебруару 1944. устоличили своје Словеначко народно ослободилачко веће.

И тако док су се несрпски народи или по први пут сретали са својим сувереним државама или обнављали своје већ кроз силне векове заборављене државе, Срби, главни изгониоци са ових простора окупаторских империја османлијске Турске и хабсбуршке Аустроугарске, са најбогијом традицијом државности од свих народа на овим просторима, не само да нису смели размишљати о својој држави већ су и даље трпели нечувене ударце разарања земље и српског племена. Управо у време кад су се сви остали стварни и или од стаљинистичких комуниста измишљени народи разбијене Југославије занимали око својих државноправних утемељења у оквирима брозовске тоталитарне федерације, видели смо да је Јосип Броз Тито, кога су у висине истакле српске елите, у извештају Димитрову 5. октобра 1943. српско комунистичко руководство деградирао на још ниже гране, на Обласни комитет КПЈ. Ишло се и даље у систематском деградирању.

У исконском праизвору српског рода, традиције, културе, државности, Старој Рашкој, прозваној од туђинаца Санџаком где су Срби чинили уз све остало и у то време већину, а у санџачким јединицама око 90% састава, формиран је Главни штаб НОВ и ПОЈ за Санџак, а 20. новембра 1943. и Земаљско антифашистичко веће. Несхватљиво је како све то претрпеше српске стаљинистичке елите, како им се бар жишка националног памћења не зажари да устану против безумног понижавања. Десиће се то тек при крају рата и то под ударом спољних ветрова. Стога још више побуђује пажњу и признање контроверзном Србојеврејину Моши Пијаде, који је склон задивљујућим успонима али и падовима у овој бестијалној правашкој игри са разарањем српства показао ретки дашак смелости. Наиме, по преласку под притисцима усташке и окупаторске офанзиве у источну Босну Врховног штаба у Фочу почетком 1942. Тито је у својим честим извештајима Коминтерни посебно био оптерећен злочинима које су у овом месту раније извршили четници као одмазду за вишеструко теже и масовније злочине усташа над Србима. При томе је Броз избегавао да компаративно говори о злочинима. По доласку Врховног штаба у Босанску крајину у лето 1942. и његовог боравка крајем године у Бихаћу Јосип Броз не само да није имао времена да посвети пажњу масовним злочинима усташа у Крајини већ је и даље ово зло приписивао углавном четницима. Његов сарадник Моша Пијаде, обрнуто, посебну пажњу по-

светио је прикупљању података о страдањима Срба у овом крају, и констатовао да је само уз дотераних око 8.300 Срба углавном жена и деце из Лике на стратиштима у Бихаћу и околини, посебно у масовним гробницама на Гаревима и у Мехином стану, уморено преко 33.000 српског живља. Нажалост, извештаји Коминтерни и другим странама не показују онако јако интересовање Ј. Броза какво је он показао за четничка недела и за злочине муслиманских и хрватских екстремиста.

Очигледно да је Моша Пијаде и касније много размишљао о овоме злу убоге Босне те је у време државноправних утемељења нове државе покушавао да нађе спасоносни излаз да би се братоубилачка истребљења на овим просторима у будућности избегла. Дуга Мошина размишљања, без обзира на брозовско пароласко нераскидиво братство и јединство народа који су се нечувено међу собом геноцидно истребљивали, довела су га до јединог могућег начина да се крваво коло међусобног истребљења у таласима крвно блиске али судбином немилосрдне историје за свагда подељене браће спречи убудуће њиховим разлучивањем, ако већ никада нису успевали да без зла живе заједно. Моша Пијаде је данима размишљао и на крају дошао до модела по коме је требало на овим просторима формирати аутономију у коју би биле укључене српске крајине у којима овај народ има етничку већину. Мошини пријатељи су причали да је он са овим планом затражио пријем код Тита и ушао озарен верујући да је нашао пут спасења ових виолентних горштака, али је брзо изашао из седишта недодирљивог вође Јосипа Броза.¹⁴

На другој страни кад су се појављивале идеје усмерене против Срба оне су олако и јефтино примане, па чак и оне за које нису постојали не само основни услови већ и најнеопходније снаге за њихово извршавање, што је посебно било карактеристично за програм издвајања Косова из Србије и његово уједињење и утапање у Албанију која би евентуално била још једна федерална чланица Брозове ауторитарне федерације. С обзиром на то да Шиптари нису радо улазили ни у КПЈ ни у НОВ и ПОЈ, једва се успео сакупити потребан број делегата за конференцију последњег дана 1943. и првог 1944. у Бујану на којој су донете уз остале и одлуке о отцепљењу Космета од матице Србије и његовом присаједињењу Албанији уз могуће укључивање ове јединице у Брозову стаљинистичку федерацију.¹⁵

Две околности су онемогућиле уз оне многе и ову бујанску срамоту. Прва, што Шиптари нису желели са Србима у исти дом па макар и под оваквим за њих повољним условима; нешто касније побунили су се и били поражени од Брозових јединица. Друга, веома значајна реткост, што се ипак пред немилосрдним Брозом нашао један одважнији Србин, секретар српских комуниста Благоје Нешковић, који је захтевао од Броза

¹⁴ Моша Пијаде, *Муслимани Крајине и ројив брајоубилачкој райа*, „Борба“ бр. 31, 20. XII 1942.

¹⁵ *Документи централних органа КПЈ*, књ. 15, 180–240.

да му одобри оснивање парламента Србије. Броз је био упорно против тог чина због низа спекулантских србофобских правашких разлога. У спољној политици, нарочито у односу на западне савезнике, у пракси је показивао како Срби које је он у својој пропагандној делатности изједначавао најчешће са појмом хегемониста, великосрбина и четника итд. у свему највише заостају па и у ударању темеља своје државности.

Полазећи од чињенице да су поједине националне елите, на пример хрватска, заказивале оснивачке скупштине док је Броз био далеко и у великој опасности и неизвесности, Нешковић је самоиницијативно предвидео могућност да се коначно закаже српска скупштина за 10. септембар 1944. у самом јeku припрема за ослобођење Београда. Међутим, уследила је лично од Тита забрана заказивања оснивачке скупштине парламента Србије. Један од унутарњих разлога за одлагање била су страховања да неким случајем не уђу у скупштину непредвиђени и непланирани активисти. Оваквих страховања у вези са другим скупштинама није било, иако се дешавало да су у парламент улазили и поједини сарадници непријатеља. Не осврћући се на препоруке брзоваца у самој Србији Нешковић је самоиницијативно заказао скупштину у Топлици за 12. септембар 1944. уз образложење да Србија има потребу и пуно право да оснује своју народну скупштину, јер је међу првима почела борбу и водила рат. Али, усамљен, није имао снаге да изведе овај важан чин. Ипак је иницијатива поново одозго из врха покварена уз опасно одбацивање његових оцена о доприносу Србије против фашизма. Уследила је његова протестна жалба која је до крајњих граница показивала обесправљеност не српског народа већ и српских елита што се није могло десити ниједној другој елити у земљи. Нешковић је на крају признао немоћ и пониженост српских елита питајући Броза: „Можемо ли бар приближно знати кад ће и где бити Скупштина?“¹⁶ И коначно, последња у федерацији, Србија је између 9. и 12. октобра усталичила своју народну скупштину, на којој је недодирљиви Јосип Броз, који се дотада за скупштине несрпских народа није нарочито много интересовао морао обавезно водити главну реч.¹⁷

Упоредо са константном политиком слабљења могућности конкретних резултата антифашистичке борбе српских народа разбијањем њихове етничке и територијалне целине, обе опције антифашистичког рата српског народа ће у борби за престиж користити и друга средства, међу њима посебно најопробанија и најуспешнија у свим ратовима – обострано ширење дезинформација и најпрозирнијих неистина о супротној страни.

Иако елиташи и једне и друге стране нису били штедљиви у измишљању и просипању лажи о свом противнику, и овде су екстреми сталенистичког кова били успешнији у пласирању у земљи и свету најбесмисленијих дезинформација, политичких манипулација, вешто сročених

¹⁶ *Истио*, књ. 19, док. 151, стр. 466; Архив СКЈ, фонд ЦК КПЈ, 1944, док. 739.

¹⁷ *Хронологија радничкој йокрепиа и СКЈ, 1941–1945*, Београд 1979, 299.

конструкција па неретко и најјефтинијих лажи које су уз пуну подршку иностраних моћних мрежа информисања претакани у строго срачунату и прорачунату манипулативну истину, која је потом најчешће једнократно кориштена у стицању поена у борби за сфере утицаја на југословенским просторима. Главни удари дезинформација били су усмерени на ангажовање Срба и обе опције антифашистичког рата, масовно учешће нерспских народа на страни туђинаца окупатора, злочинце и њихове масовне жртве на овим просторима итд.

Основе за манипулације о учешћу народа Југославије у Другом светском рату, а у вези са тим и о жртвама појединих народа, посебно српских, чинила је бесмислена фраза Јосипа Броза Тита о масовном учешћу свих јужнословенских народа у рату против фашизма. Међутим, добро се знало да су се масовно борили само српски народи који су и до пред сам крај рата чинили преко 80% бораца обеју опција антифашистичког рата, док су у истом проценту били ангажовани Хрвати и муслимани, као и део других нерспских народа на страни окупатора. Сличну противречност је носила Титова често понављана парола о вечном и нераскидивом братству и јединству јужнословенских народа, иако се добро знало да су простори НДХ спадали у регионе света са најмасовнијим и најбестијалнијим геноцидним злочинима претежно над Србима које су извршили хрватски и муслимански екстремисти.

Све ратујуће војске и стране у свету и у овом рату су биле мање или више пристрасне у корист своје па макар и измишљене величине, па ће то бити пракса и монархистичке и комунистичке опције антифашистичког рата. Међутим, захваљујући Брозу и кругу стаљинистичких екстремиста око њега, комунистичка опција била је у великој предности. Као непобитан доказ послужиће само један од низа примера сачуваних у архивама. У служби пароле да су сви народи Југославије масовно, што значи и подједнако, учествовали у НОБ Тито је изјављивао пред страним новинарима у току рата да су најмасовније Срби и по броју после њих одмах Хрвати учествовали подједнако у антиосовинском рату, свакако не убрајајући ту и монархистичку опцију која је такође кроз читав рат водила свој облик „западноевропског“ покрета отпора. Међутим, у освит великог прелома у Другом светском рату крајем јула 1943. извештај Штаба Првог хрватског корпуса НОВ и ПОЈ даје податке да је у корпусу од 6.230 бораца и руководиоца, Срба Крајишника било 5.914, Хрвата 305, а муслимана, јер је Корпус покривао и просторе Бихаћко, Цазинско-крупске крајине, само 10.¹⁸

У циљу деградирања Срба посебно њиховог учешћа у јединицама НОВ и ПОЈ веома вешто и успешно је кориштена манипулација са етничко-националним ознакама и називима тих јединица. Прва бригада НОВ и ПОЈ формирана 22. октобра 1941, у којој су надмоћну већину

¹⁸ *Зборник докумената и података о НОР*, том V, књ. 17, док. 74.

чинили Срби, добила је назив Прва пролетерска, од 20 бригада Босанске крајине у којима су надмоћну већину чинили Срби ниједна није могла добити српско име, једна од њих у којој је било уз четири петине Срба и једна петина муслимана добила је муслиманско име и то као Осма муслиманска крајишка бригада, што је код странаца стварало утисак да су оних седам претходних такође муслиманске. Више десетина бригада крајишких Срба у Хрватској у којима су Срби чинили надмоћну већину носиле су назив хрватске, уз стидљиви додатак да су уз то понекад означаване по крајинама: личке, далматинске, кордунашке, банијске, славонске итд. Срби су све до пред крај рата чинили апсолутну већину у јединицама НОВ и ПОЈ у Источној Босни, Војводини, у Рашкој области на Косову итд. па се ни тамо нису нигде појављивала српска имена, већ несрпска па чак и увредљива. За борце Рашке употребљавано је османлијско име „Санџачке“ бригаде! Ова линија потирања српског имена била је доследна па су и бригаде у самој Србији, до пред крај самог рата за ослобођење Србије, носиле локалне називе: шумадијска, јужноморавска итд. Ретким несрпским бригадама давани су високи бројеви тако да су неупућени посматрачи мислили да су несрби попуњавали и читав низ бригада у тој групи.

Успех оваквих пропагандних трикова био је потпун нарочито међу савезницима и у круговима неупућених, али и упућених попут Винстона Черчила коме су по култури и традицији ипак били ближи припадници бивше Хабсбуршке империје него балкански Срби који су добри само у јуришним линијама у ратовима. Тврдио је да се у Југославији боре хрватски партизани, све тамо до делова Шумадије где су већ отписани Михаиловићеви четници, иако је и он сам и свесни манипуланти са истином око њега знали и оно што ће честити Хрвати одважно признати: да се на просторима НДХ и у то време у активној служби, подршци или са жарким симпатијама нацифашизму налазило око 800.000 грађана НДХ, међу којима су Срби свакако били безначајни.¹⁹ Очекујући већи добитак уз стаљинистичког комунисту Броза у утицајима на осетљивом Балкану и одбацујући мање успешног Дражу Михаиловића Черчил у мају 1944, вршећи притиске на краља Петра II, своди Србију на Београдски пашалук и нуди му док још није касно као велики дар нешто око трећине Југославије.

Обе опције антифашистичког рата су се међусобно немилосрдно оптуживале за сарадњу са окупатором и његовим сарадницима у чему је обострано било истине. У жару за победом и остварењем циљева екстремни у оквиру елита обеју опција водили су повремено тајне преговоре о сарадњи да би изоловали, неутралисали или чак уништили супарничку грану антифашистичког отпора. Склапани су и конкретни споразуми о тактичкој сарадњи појединих команди или често и команданата. Примењивана је срамна пракса у истовременом судару са снагама окупатора

¹⁹ Јуре Билић, *Акцијелни шренуџак Хрвајске, развој међунационалних односа*, „Недеља марксистичких расправа 82“, Београд 1983, 282.

и војске конкурентске опције, да се избегне обрачун са окупатором и све снаге усмере против домаћег противника.

Ипак, у пропаганди у вези са овом врстом сарадње са окупатором вештијом се показала револуционарна опција.

Још су свеобухватније и ригорозније биле дезинформације у погледу оптужби на рачун монархистичке опције за злочине четника над не-српским народима и над Србима који су или чији су чланови породица или рођаци учествовали у НОП. И Брозове депеше Коминтерни и нај-различитији писани материјали оптерећени су мноштвом података о злочинима четника после којих се стиче утисак да су четници главни истребитељи свих геноцидно уморених југословенских жртава. Међутим, тачни поименични пописи свих жртава у многим деловима Југославије уз податке и ко су извршиоци ратних и геноцидних жртава дају сасвим другу слику која из темеља разоткрива нечасну слику дезинформационе пропаганде револуционарно-комунистичке и на крају тријумфално победничке опције у антифашистичком рату 1941–1945.

Као опитни узорак узели смо предратне срезове национално мешовите Лике: Госпић, Перушић, Грачац, Кореница и Удбина, у којој су ратовале обе окупаторске војске, снаге обеју опција антифашистичког рата, НОВ и ПОЈ и четници Драже Михаиловића, као и све војне и паравојне снаге НДХ. Према укупном прегледу рађеном на темељу појединачних пописа жртава дошло се до следећих података: од укупно геноцидних и ратних 11.770 жртава на овом делу НДХ било је 10.290 Срба и око 780 Хрвата. Од ових око 11.770 погинулих и жртава геноцида било је уморених од оружаних снага НДХ, углавном усташа 8.760, или три пута више него су усмртили сви остали извршиоци жртава заједно. Четницима се у сарадњи са окупаторима приписује поименично око 515 жртава, ратних и геноцидних, што је било око 16 пута мање од броја жртава усташа.²⁰

Веома је значајна одредница која обухвата остале усмрћене на разне начине. Под њом се крију углавном жртве такозваних левих скретања, које су најчешће приближне жртвама за које су виновници четници. Када се има на уму да би се сличним истраживањима за остале регионе земље дошло до сличних резултата у погледу удела хрватских и муслиманских екстремиста који су вишеструко превазишли српске екстремисте, тек се онда долази до сазнања о мрачним циљевима дезинформационе хајке челика револуционарно комунистичке опције Јосипа Броза Тита усмерене против Срба у целини.

*

Бескорисна и несретна подела из оних лудих времена на црвене и беле, на партизане и четнике, или на добре и лоше, морала би бити прекинута простим заокретом, вредновању учинака људи на сваком месту

²⁰ Милан Булајић, *Усташки злочини геноцида*, књ. III, 140, 314, 393, 433 и 531.

без обзира на боје и ознаке, игноришући политичка и идеолошка залуђивања која најчешће доносе отров свима. Пажљива истраживања и изучавања историје Другог светског рата на српским просторима откривају истину да су стотине хиљада устаника широм српских крајева (јер у несрпским није ни било правих устанака) кретало у борбу са основним циљем заштите биолошког опстанка српског народа угроженог од нацифашиста свих сојева а понајвише од хрватских и муслиманских усташа. Преживели и са петокраком и са кокардом, уколико нису невини убијали или прогонили заслужују захвалу, а пали у одбрани свих људи и народа уз то и помен и захвалу.

DUŠAN LUKAČ

LES CAUSES DE LA SCISSION DES DEUX MOUVEMENTS,
LÉGITIMISTE-MONARCHIQUE ET
COMMUNISTE-RÉVOLUTIONNAIRE DE LA GUERRE ANTIFASCISTE
DES SERBES DE 1941–1945

Résumé

L'intention de l'auteur était de découvrir et d'analyser dans ce texte les causes principales qui entravaient les efforts des Serbes à défendre leur existence en général et surtout au cours de la deuxième guerre mondiale. C'est dans cette guerre antifasciste que l'autodéfense perspective des Serbes contre l'agression des puissances de l'Axe s'était transformée en lutte d'auto-destruction des deux mouvements, l'un, légitimiste-monarchique dirigé par le général Mihailović et l'autre, révolutionnaire-communiste sous la direction de Josip Broz. Ce fait vérifie la sentence qui dit que »dans les guerres les Serbes sont généralement parmi les vainqueurs, tandis que dans la paix, ils sont inévitablement perdants«.

A l'avis de l'auteur, les causes principales de la scission des Serbes en 1941 étaient encore une fois les défauts traditionnels de la majorité de leurs dirigeants. C'était surtout une aspiration passionnée auto-destructive vers le pouvoir, la puissance et le prestige à tout prix, qui n'hésite pas devant les moyens les plus ignobles, tels le mensonge, la désinformation, toutes les formes du radicalisme et de l'extrémisme et surtout la participation active à la désintégration de la substance ethnique serbe et la trahison de son peuple. Notre attention est surtout attirée par de nombreux exemples, fondés sur des sources vérifiées, qui témoignent des fléchissements des dirigeants serbes, monarchistes ainsi que communistes, et surtout des partisans du stalinisme.

